

2015-ieji – Etnografinių regionų metai

Vedlys Dzūkijos dainų keliais

Juozas Averka gimė 1911 metų lapkričio 28 dieną Marcinkonių kaime. Jo tėvas 25-erių, motina – 5-erių metus gyveno Amerikoje. 1911 metų liepos mėnesį grįžo į Lietuvą. J. Averka lankė 1921 metais „Ryto“ draugijos įsteigtą Marcinkonyse mokyklą. Baigė keturis lenkiškos mokyklos skyrius, gavo lenkišką diplomą. Po to neteko niekur mokytis. Ganė savo ir kaimynų karves.

1927 metais Marcinkonyse buvo įkurtas Šv. Kazimiero draugijos skyrius. J. Averka buvo išrinktas šios draugijos sekretoriumi. Suaktyvėjo skyriaus veikla. J. Averka pradėjo rūpintis vakarėlių organizavimu. Jo iniciatyva 1928 metų sausio 6 dieną Jovaišo namuose buvo suvaistas „Kuprotas oželis“. Vargonininko Budrecko vadovaujamas choras padainavo Stasio Sasnausko, Jono Švedo ir kitų kompozitorių harmonizuotų dainų. Vėliau buvo suvaistinti ir kitų spektaklių: „Kurčias žentas“, „Vargšas Tadas“, „Cingu lingū“, „Aušros sūnūs“, „Tadas Blinda“. J. Averka ne tik statė vaidinimus, rinko tautosaką, dalyvavo Šv. Kazimiero draugijos veikloje, bet ir slapta per

demarkacinę sieną iš nepriklausomos Lietuvos į okupuotą Pietryčių Lietuvą gabeno lietuviškas knygas ir žurnalus „Mūsų Vilnius“, „Naujasis žodis“ bei panašią spaudą ir platinė ją tarp vietos gyventojų. Taip jis tapo Vilniui vaduoti sąjungos aktyvistu.

1940 metų birželio 15 dieną raudonarmiečiai kirtė Lietuvos sieną, iš kulkosvaids apšaudė Kaniūkų-Kaniavos sargybos postą, o budintį policininką Aleksandrą Barauską ūtos kaime užkapojo kardais. Taip prasidėjo rusų okupacija Lietuvoje. Tuo metu J. Averka dirbo Kaune. Naktį į birželio 28 dieną jis buvo areštuotas savo bute Vaičiainių gatvėje ir nuvestas „pasiaikinti“ į Saugumo departamentą. Ten jį uždarė į rūsių kamara. Po kelių dienų buvo išvežtas į Minską ir uždarytas NKVD kalėjime. Balandžio mėnesį iš Minsko buvo išvežtas į Maskvą, o iš ten maždaug po savaitės į Pečiorą. Baisiausios lagerio kančios atėmė iš J. Averkos gyvenimo aštuoniolika pačių veikliausių ir kūrybingiausių metų. Bet ir tolimoje Siaurėje jis kūrė ateities planus, svajojęs grįžęs į Lietuvą mokytis jaunimą priešintis okupantams, pasitelkiant galingiausių ir taikiausių pasaulyje ginklą – liaudies dainą. Meilę dainai jam įkvėpė motina. Visą gyvenimą dainos Juozui Averkai teikė dvasinių ir fizinių jėgų.

1958 metais grįžo į Lietuvą. Pavilnyje nusipirko sodybą ir tapo vilniečiu. Juozas Averka nepamiršo nei dzūkijos tarmės, nei dzūkų dainų. Jo folklorinės veiklos pradžia susijusi su Marcinkonių etnografijos ansamblio įkūrimu, buvo šio ansamblio įkūrimo iniciatorius. Atvažiavo į savo kaimą ir dainuodavo kartu su Marcinkonių ansambliu, daly-

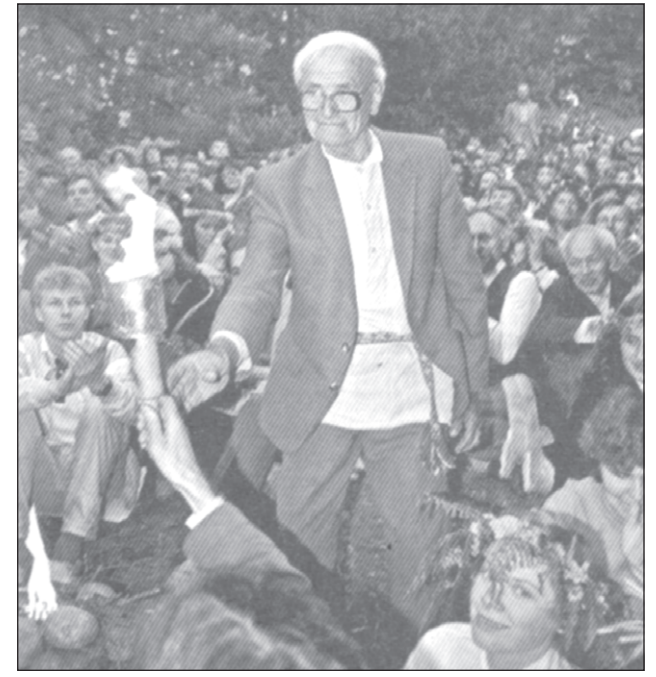
vaudavo visuose Marcinkonių kaime vykusiuose renginiuose.

Buvusi M.K. Čiurlionio meno mokyklos etnografijos ansamblio narė Daiva Račiūnaitė - Vyčiniene straipsnyje „Gyvenęs pagal priesaiką Kazimieras Kalibatas“ prisimena: „Kazimiero dėka susipažino me ir su dzūkų liaudies dainininku marcinkoniškiu Juozu Averka, tuomet jau gyvenusiu Vilniaus pakraštyje. Unikaliu laikytinas ne tik J. Averkos dainavimas, bet ir savotiška jo užsibrėžta misija – mokytis dzūkų dainavimo Vilniaus folkloro ansamblius. Pasisekė tiems, kam teko būti J. Averkos mokiniais, o mes, „čiurlionukai“, jo bendražygio Kazimiero dėka buvome vieni jų. Per J. Averkos pamokas ne tik gerėjome dzūkų dainomis, dainininko balsu, stebėjome jo labai gyvą veido mimiką, išraiškingą gestikuliaciją, bet ir klausėmės be galo vertingų Dėdės Juozo pastabų ir praktinių patarimų apie dainas ir dainavimą“ (Liaudies kultūra. – 2015, Nr. 2, p. 61). „Savamokslis tautosakos rinkėjas ir mokytojas buvo vienas didžiųjų folkloro judėjimo vedlių, nelipusių į tribūnas, bet tyliai ir kryptingai dirbusių, išskėlusių dainą į tautos vėliavos lygmenį, parodžiusių, kad daina yra ne pramoga, o tautą vieningantį veiksnys, sąmoningųjų žmonių poveikio sau ir aplinkiniams priemonė, per amžius nekintantis himnas“, - teigia publikacijos „Dzūkų dainavimo tradicijos puoselėtojas Juozas Averka ir jo įtaka folkloro judėjimui“ autorė Laima Purlienė (Tautosakos darbai XLII, 2011, p. 299-300).

2010 metais Vilniaus etninės kultūros centras išleido knygą „Mūsų dėdė Juozas: Juozas Averkos tautosakos ir

atsiminių rinktinė. Atsiminimai apie Juozą Averką“. Įvardiniame straipsnyje Laima Kurgonaitė-Purlienė rašo: „Viliuosi, kad jums teko skaityti pasakas apie vaikus, gimusius su žvaigžde kaktoje? Veik prieš šimtmetį vienas toks vaikas gimė Dzūkijoje, o vos paugęs, dar pradžios mokykloje, trumpu eilėraščuku išbūrė sau visą gyvenimą bei likimą: „Myliu aš Tėvyne, myliu ir mylėsiu, nors už šią meilę daugel nukentėsiu.“ Tai buvo Juozas Averka – žmogus, laikęs save jotvingių palikuoniu, niekada nenusilenkęs jokiam okupantui, nė vienam tautos ir valstybės niekintojui. Ši knyga apie jį – kuklų ir nežinomą dvidešimto amžiaus didvyrį, knygnešį, švietėją, lietuviškos puoselėtoją, politinį kalinį, tremtinį, tautosakos rinkėją ir pateikėją, tikrą ir dorą lietuvių bei didžiausių folkloro ansamblių mokytoją, brežnevinėje gūduomoje be baimės rengusį jaunimą Nepriklausomybės siekiui ir Dainuojančią revoliucijai.“ (p. 9).

J. Averkos bičiulis ir bendražygis K. Kalibatas leidinyje dalijasi prisiminimais: „Juozas Averka buvo nepralenkiamas savo laikmečio dzūkų dainų skleidėjas, puoselėtojas ir mokytojas. Būdamas gimtojo Marcinkonių kaimo šviesuolis, ištikimas ir drąsus patriotas, Juozas puikiai suvokė dainose slypinčią stebuklingą galią, tad greitai į savo veiklos akiratį įtraukė ne tik Marcinkonių etnografijos, bet ir daugelį Vilniaus folkloro ansamblių.“ (p. 88). Daiva Račiūnaitė-Vyčiniene aptaria J. Averkos dainų repertuarą, dainavimo ypatybes. Knygoje skelbiama Juozas Averkos pateikta tautosaka – dainos, šokiai, rateliai ir žaidimai, pasakojami tautosaka ir etnografiniai

Marcinkonių Rasos šventės aukurą 1989 m. įžiebė Juozas Averka
Nuotrauka iš knygos „Mūsų Dėdė Juozas“

vaizdeliai, kalendoriniai papročiai), kurią dar 1976 m. parengė Zofija Puteikienė, o vėliau gausiai papildė Laima Purlienė. Taip pat skelbiami L. Purlienės 1983-1997 m. užrašyti Juozos Averkos prisiminimai apie dainavimą, Marcinkonių etnografijos ansamblių, gyvenimų lenkų okupacijos metais, sovietų okupaciją, tremtį.

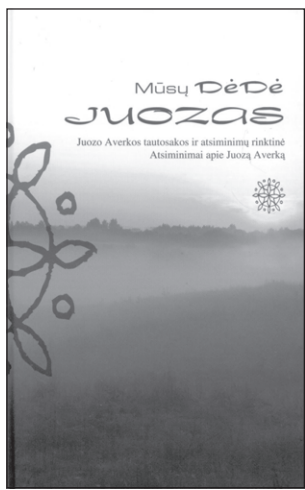
2011 m. Lietuvos literatūros ir tautosakos institute vyko mokslinis seminaras „Asmenybės įtaka folkloro išsaugojimui ir sklaidai. Dzūkija“, skirtas knygnešio, tautosakos rinkėjo ir pateikėjo Juozos Averkos gimimo sukakčiai paminėti. Gražina Kadžytė straipsnyje apie šį seminarą teigia: „Siemiet stabtelėjome prie Juozos Averkos, kilusio iš Marcinkonių, Dzūkijos šilų kaimo, 100-ojo gimtadienio. Tai buvo ypach švieši ir patraukli asmenybė, daugelio Vilniaus folkloro ansamblių, XX a. septintajame aštuntajame dešimtmetyje besikuriančių ir ieškančių savosios kūrybinės raiškos, vedlys Dzūkijos dainų

keliais. Iki šiol tie, kam anuomet teko su juo bendrauti, keliauti po kaimus, rengti dzūkų vakarones Vilniuje, su meile mini Dėdę Juozą, kuris su pažindino vilniečius su puikiais Dzūkijos žmonėmis.“ (Tautosakos darbai. – [T41], p. 317-319).

J. Averka mirė 1998 metais birželio mėnesį ir atgulė amžino poilsio Marcinkonių kapinėse.

Daugiau informacijos apie liaudies dainų pateikėją J. Averką galima rasti Varėnos viešosios bibliotekos Bibliografijos, informacijos ir kraštotyros skyriuje. Čia saugoma Vilniaus etninės kultūros centro padovanota knyga „Mūsų Dėdė Juozas“ bei kompaktinė plokštelė su įdainuotomis J. Averkos dainomis ir jo pasakojimais, publikacijų apie dainininką kopijos, J. Averkai skirta bibliografija.

Parengė
Elena GLAVICKIENĖ
Varėnos viešosios bibliotekos Bibliografijos, informacijos ir kraštotyros skyriaus vedėja

Jo batai visada buvo dulkinai

Galima atspėti, kad tai buvo labai seniai: dabar žurnalistai dėstą žvyrkeliais jau beveik išsto.

Noriu prisiminti vieną tokį pėscią žurnalistą – **Leoną Daugėlą**. Teko su juo susitikti – ir „Merkio krašto“ redakcijoje, ir Vilniuje, ir Gudų girios takelyje... Ne kas kitas, o „Merkio kraštas“ ir pranešė apie šio žmogaus mirtį. Jau praėjo daugiau kaip metai, rodos, reikėjo pamiršti, o vis ir vis pagalvojau apie jį. Kodėl?

Leonas Daugėla buvo kuklus, asketiškas, gyveno savotiškai maištaudamas, kartais pakalbėdavo stačiokiškai, o gal ir griežtomis bendrabūvio normoms truputį nusikaltdavo. Bet buvo darbštus. Vasarą jis galėjo nepavargdamas rengti didžiulius puslapius apie studentų statybinius būrius, bet kuriuo metų laiku galėjo pėscias žingsniuoti žvėrių takais, ir ne tik žvėrys jam rūpėjo, o ir *samostrėlai*, kurie yra gilios senovės liudininkai. Galėjo jis narplioti dviejų kaimynų buitinius skundus, o paskui parašyti taip, kad abu liktų nepa-

tenkinti. Rašė apie viską. Apie Prancūzkeleį prie Marcinkonių, apie vilkų vobinimą Pariečėje, apie buvusius ažuolynus Čepkeliuose, apie tai, kad Eugenijus Drobėlis stropiai slepia kiekvieną reto paukščio lizdą, apie... Rašė lengvai, turėjo savo nesugadintą stilių, nes nebuvo baigęs žurnalistikos mokslų. Jokių aukštųjų mokslų jis nebaigė, buvo tikras savamokslis, bet gyveno godžiai ir aistringai. Sykį jis pasakojo, kaip be daktarų pagalbos išsilygė skrandžio opa: tris mėnesius nieko nevalgė, tik tai gėrė – degtinę, vyną, alų, sultis, pieną, kefyra, kisielių, vandenį. Galima tikėti, galima netikėti. Tokių keistumų jo biografijoje buvo daug. Yra dirbęs Gardine, apskrities laikraščio redakcijoje. Rašė rusiškai, nors gyvėsi, kad niekada tos kalbos nemokėjo. Tikrai sunku buvo patikėti: nuvažiavau, sako, į tą Gardiną, pigiai nusipirkau garą, kad būtų solidžiau, ir pradėjau rašinėti į laikraščius, nė

pats nežinau, iš kur tie žodžiai atėjo, jų kalbos niekada nesimokiau, o paaiškėjo, kad moku....

Dabar atrodo, kad viską jis darė lengvai ir neturėjo jokių bėdų. Mūsų pažintis, beje, prasidėjo irgi gana keistai. Respublikiniame jaunimo laikraštyje redaguodamas puslapį „Gamta ir aš“ aš visą laiką jautau, kad patys didžiausi mūsų tautos lobiai slypi Dainavos krašte. Todėl ir laiškus iš to krašto redaktorius Vilhelmas Chadzevičius paskirdavo man. Taip ir pradėjom spausdinti Leono Daugėlos rašinius. Pasakui atvažiavau į Varėną ir suagitavau Leoną Daugėlą artimiau bendradarbiauti su Vilniumi. Atvažiavau ankstyvuojau traukiniu, atėjau į „Merkio krašto“ redakciją, buvo labai šalta. Leonas Daugėla sėdi šaltame kabinete ir kažką įnirtinai skrebeno. Kai pasilabinom ir pasakiau, koks reikalas, ištraukė jis iš spintos konjako butelį, pripylė stikluokus ir pa-

siulė sušilti. Aš pasipriešinau, šitoje šaltoje Varėnoje, sakau, reikia karštą punšą gerti, o ne šaltą konjaką. Bet su mūsų redakcijos pasiūlymu Leonas Daugėla sutiko iš karto. Jam buvo nesvarbu, kur gyventi – Alytuje, Druskininkuose, Varėnoje, Gardine ar Vilniuje. Bet kur būdamas jis labai lengvai surasdavo kokią nors prieglaudą. O tada respublikinėse redakcijose buvo praktikuojama tokia ypatinga darbo forma – darbas pagal sutartį. Atlyginimo negauni, moka tik honorarą ir komandiruočių dienpinigius. Turtuoliu netapsi, bet badu nemirsi... Leonas Daugėla dirbo pagal sutartį, bet galėjo Vilniuje rimčiau įsitvirtinti. Redakcijos tada neturėjo savų regioninių korespondentų, todėl vilniški žurnalistai galėjo važinėti kur nori. Kartais pavykdavo nuvykti į kaimynines respublikas. Atrodė, kad kolega Leonas tokį darbą ir mėgo. O man tada jau buvo labai įkyrėjęs gyvenimas ir darbas mies-

klausiau, kur jis pasižymės komandiruotė, brisdamas per Katros žemapelkynus, paaiškėjo, kad jokiai redakcijai nebetarnauna. Yra daug svarbesnių, įdomesnių darbų.

Ankstų rytą išėjo svečias pėscias Kabelių link: ten, prie Aššnykų ežero, dar yra „baltų dėmių“. Kaip gali būti, kad dalis to miškų ežero priklauso gudams, o tik pusė – mums... Tada aš nežinojau, ar protinga būtų pritarti tokiam saviveikliniam darbu, bet buvo aišku, kad visokie trumpalaikiai rūpesčiai, besiribojantys su avantiūromis, jam buvo svarbiau už pastovią tarnystę, kuri vis dėlto tampa rutina. Toks jis buvo žmogus. Gal todėl ir nesiekė jokių mokslų, pats vienas norėjo suprasti ir pajauti šį pasaulį. Tokia ir lieka atmintis. Vienintelis dalykas, kurį dar norėčiau sužinoti, yra šis: ar kas nors pasakė keletą paprastų pasaulietiško žodžių apie jo kapo, ar nepasakė? Kažkodėl atrodė, kad tikrų draugų jis neturėjo.

Henrikas GUDAVIČIUS